

نگاهی به نقش علمای دینی در مقابله مردم با استبداد و کشف حجاب رضاخانی

راهبران قیام

تبعید علمای مبارز مشهد به تهران پس از وقوع حادثه غبار مسجد گوهر شاد مشهد در سال ۱۳۱۴ هجری شمسی از جمله مسائل تاریخی است. به گزارش پایگاه اطلاع رسانی آستان قدس رضوی، در این تصویر تعدادی از علمای دینی که پس از واقعه مسجد گوهر شاد در مشهد، تبعید شدند دیده می شوند. در این عکس به ترتیب کسانی که در ردیف بالا قرار دارند، از راست به چپ عبارتند از: آیت ...زین العابدین سیستانی، آیت ...سید علی اکبر خویی (پدر مرحوم آیت ...العظمی سید ابوالقاسم خویی)، آیت ...العظمی سید یونس اردبیلی از مراجع وقت حوزه علمیه مشهد، آیت ...سید هاشم میر دامادی نجف آبادی (پدر بزرگ مادری رهبر معظم انقلاب)، مرحوم سید محمد سیستانی. افراد نشسته نیز از راست به چپ عبارتند از: واعظ معروف وقت مشهد سید العراقین، آیت ...آقا بزرگ شاهرودی، آیت ... شیخ هاشم قزوینی و مرحوم عنایت که میزبان علمای تبعیدی مشهد در تهران بوده است.

آخوند محمد کاظم خراسانی (صاحب کفایه)، سید محمد کاظم یزدی (صاحب عروه) و دیگر بزرگان شرکت کرد. وی مدتی بعد راهی سامرا شد و از درس مرحوم آیت... میرزا محمدتقی شیرازی، میرزای دوم، بهره برد. میرزای دوم که آیت... قمی را مردی فاضل می دانست، در پی تقاضای مردم مشهد برای فرستادن مجتهدی باتقوا به این شهر برای رونق حوزه علمیه و رسیدگی به مسائل شرعی مردم، او را به مشهد فرستاد. آیت... قمی پس از ورود به مشهد، با برپایی نماز جماعت، مجالس درس و بحث و رسیدگی به مشکلات شرعی مردم، خیلی زود به مرجع مورد قبول اهالی مشهد تبدیل شد و در سال ۱۳۱۱ شمسی، رساله عملیه ایشان در مشهد منتشر شد.

مرحوم قمی پس از اعلام سیاست جدید رژیم پهلوی در تغییر لباس و تبدیل کلاه و شنیدن زمزمه‌هایی مبنی بر اجباری شدن قریب الوقوع کشف حجاب، نسبت به رویکردهای فرهنگی رضاخان اعتراض کرد و در عزیمت به تهران در باغ سراج الملک محصور شد. پس از وقوع واقعه مسجد گوهر شاد، رژیم پهلوی آیت... قمی را به عتبات تبعید کرد. ایشان ۱۱ سال در کر بلا ماند و پس از در گذشت آیت... سید ابوالحسن اصفهانی، به دعوت رعیای حوزه علمیه نجف، به این شهر رفت، اما چند ماه بعد در چهارم ربیع الاول سال ۱۳۶۶ ه.ق (۱۳۵۵ خورشیدی) دار فانی را وداع گفت و در حرم مطهر امیرالمؤمنین(ع) به خاک سپرده شد.

آیت‌ا... سید حسین قمی

تبعید پس از واقعه گوهر شاد

آیت... سید حسین طباطبایی قمی، روز ۲۸ رجب ۱۲۸۲ ه.ق (۱۲۴۴ خورشیدی)، در شهر مقدس قم، دیده به جهان گشود. خاندان او از عالمان دین بودند که نسبشان با ۲۸ واسطه به امام حسن مجتبی(ع) می رسید. آیت... قمی تحصیلات ابتدایی خود را در قم آغاز کرد و سپس برای تکمیل تحصیلات، راهی حوزه علمیه تهران شد و تا ۲۲ سالگی دوره سطوح را در این حوزه گذراند.

اوسپس عازم سفر حج شد و در بازگشت، برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه نجف و سپس سامرافت و از محضر درس آیت...العظمی میرزا محمد حسن شیرازی، میرزای بزرگ، کسب فیض کرد و پس از ۲ سال اقامت در آن دیار، به تهران بازگشت. او در حوزه علمیه تهران از محضر درس علمایی همچون آقا علی مدرّس، میرزا ابوالحسن جلو، میرزا علی اکبر حکمی، میرزا هاشم رشتی، شیخ علی نوری، میرزا ابوالحسن کرمانشاهی، میرزا محمود قمی، شیخ عبدالمحسن مدرس ریاضی، شیخ فضل... نوری و میرزا محمد حسن آشتیانی بهره برد و پس از پنج سال تحصیل، دوباره تهران را به مقصد عتبات ترک کرد. آیت... سید حسین قمی در نجف اشرف نیز در درس علمای به نامی همچون میرزا حبیب...رشتی، حاج آقا رضا همدانی، آخوند ملاعلی نهاوندی،

...

نقش مسئولان نظام مستبد پهلوی در کشتار مردم

دست‌های آلوده

او در تیرماه سال ۱۳۱۴، در پی

ماجراهایی که به قیام مسجد

گوهر شاد انجامید، سخترانی‌های

فراوانی در حرم مطهر رضوی و مسجد

گوهر شاد انجام داد که زمینه ساز قیام

غرور آفرین مردم مشهد شد

شیخ بهلول گنابادی

انتقاد از کشف حجاب رضاخانی

شیخ محمد تقی بهلول گنابادی در سال ۱۲۷۹ خورشیدی (۸ جمادی الثانی ۱۲۲۰) در روستای «بیلند» گناباد دیده به جهان گشود. پدرش شیخ نظام الدین، عالمی پارسا و مورد وثوق اهالی گناباد بود. ظاهرأ اجداد شیخ بهلول از شبه جزیره عربستان به منطقه گناباد کوچ کرده بودند. شیخ بهلول، مقدمات را، چنان که مرسوم بود، ابتدا در مکتب خانه و سپس نزد پدر فاضل خود، فرا گرفت. او در ۸ سالگی حافظ کل قرآن بود. برخی گفته‌اند که وی برای تکمیل درس به نجف اشرف رفت و از محضر آیت... ابوالحسن اصفهانی بهره برد. شیخ بهلول در ۲۷ سالگی راهی مشهد شد و در درس مرحوم آیت... سید

حسین قمی شرکت کرد. نخستین حرکت سیاسی و مبارزاتی او، اعتراض به حضور امان... خان، پادشاه افغانستان و همسر بی حجابش در سبزوار بود. این اعتراض باعث شد تحت تعقیب عوامل رژیم پهلوی قرار بگیرد و ناچار راهی قم شود و از آنجا مدتی به عتبات برود. شیخ بهلول، پس از غائله تغییر کلاه پهلوی به کلاه شاپو، در سخنرانی‌های خود به انتقاد از سیاست فرهنگی رضاخان پرداخت. او در تیرماه سال ۱۳۱۴، در پی ماجراهایی که به قیام مسجد گوهر شاد انجامید، سخنرانی‌های فراوانی در حرم مطهر رضوی و مسجد گوهر شاد انجام داد که زمینه ساز قیام غرور آفرین مردم مشهد شد. شیخ بهلول،

حبیب... قادری

مجری اصلی کشتار مردم بی دفاع

حبیب... قادری، در سال ۱۲۷۴ خورشیدی متولد شد. تحصیلات خود را در مدرسه دارالفنون طی کرد و سپس به مدرسه نظامی قزاق‌ها رفت و در سال ۱۲۹۶ خورشیدی، با درجه نایبی، از این مدرسه دانش آموخته شد. او را پس از دانش آموختگی به آذربایاد همدان فرستادند. قادری در کودتای سیاه، یکی از قزاق‌های جوانی بود که بارضاخان همراه شد و در کودتاشرکت کرد. به همین دلیل توانست به سرعت مدارج ترقی را در نظام طی کند. او در سال ۱۳۱۰، با درجه سرگردی، فرمانده هنگ پیاده لشکر خراسان شد و در سال ۱۳۱۳، با درجه سرهنگی، فرماندهی تیپ پیاده مشهد به وی واگذار شد.

در واقعه گوهر شاد، قادری نقش اصلی را در کشتار مردم بی دفاع برعهده داشت. رفتار وقیحانه وی در قتل عام زنان و کودکان، حتی انزجار برخی وابستگان رژیم پهلوی را برانگیخت. پس از انتقال ایرج مطبوعی به آذربایجان، قادری نیز، در حالی که در مقابل خوش خدمتی خود، واکنسل آجودانی و درجه جدید گرفته بود، همراه او به تبریز رفت. مطبوعی فرماندهی تیپ اردبیل را به قادری واگذار کرد. مدتی بعد، تیپ اردبیل به لشکر تبدیل و قادری با درجه سرتیپی، فرمانده آن شد.

در جریان حمله نیروهای شوروی، در شهریورماه ۱۳۲۰، لشکر اردبیل نخستین لشکری بود که از هم پاشید. قادری پس از فرار از مقابل دشمن، مدتی سرگردان بود. او را از تنش اخراج کردند و به دلیل سابقه ناسالمش، هیچ کس جرأت واگذاری کار به او را نداشت. سرانجام حبیب... قادری، در اواخر دهه ۱۳۲۰، در حالی که بار جنایت دهشتناک مسجد گوهر شاد را بر دوش می کشید، در فقر و تنگدستی در گذشت.

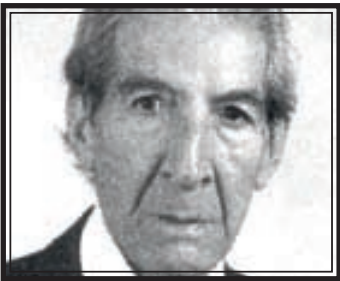
در واقعه گوهر شاد، قادری نقش اصلی

را در کشتار مردم بی دفاع برعهده

داشت. رفتار وقیحانه وی در قتل عام

زنان و کودکان، حتی انزجار برخی

وابستگان رژیم پهلوی را برانگیخت

ایرج مطبوعی

محاصره و شلیک به تظاهرات کنندگان

ایرج مطبوعی، فرزند میرپنج حسن آقا، در سال ۱۲۷۴ ش متولد شد. در کودکی به مدرسه نظام فرستاده شد و پس از طی دوره مقدماتی، او را برای ادامه تحصیل به روسیه فرستادند. مطبوعی پس از بازگشت به تهران بپردازد، رضا شاه که از این واقعه به شدت نگران بود به فرمانده لشکر خراسان و در ۱۳۰۵ ش با درجه سرهنگی، معاون لشکر خراسان و در ۱۳۱۴ ش، با درجه سرتیپی، به فرماندهی این لشکر منصوب شد. در همین سال، در مشهد علیه تغییر کلاه و لباس و ترویج کشف حجاب، اعتراضات گسترده‌ای انجام شد. تجمع مردم در مسجد گوهر شاد، باعث شد عوامل رژیم در خراسان به همراه سرلشکر ایرج مطبوعی به مشورت با تهران بپردازند. رضا شاه که از این واقعه به شدت نگران بود به فرمانده لشکر خراسان و دیگر مقامات حکومت خراسان اعلام کرد تعزل در این واقعه، مساوی با سقوط حکومت است و فرمان سرکوب را صادر کرد. لشکر شرق به فرماندهی سرتیپ مطبوعی، مأمور محاصره و شلیک به سوی تظاهرات کنندگان شد. مطبوعی، خود این واقعه را چنین روایت می کند: «من در منزل بودم که به من اطلاع دادند استاندار (فتح)... پاکروان) و رئیس شهر بانی به دیدن من آمده‌اند. آن‌ها از من به عنوان فرمانده لشکر نظر خواهی کردند و از من خواستند به محل آستان قدس سرباز نفر ستم‌ناشور مردم را بخواه‌باندند... من و استاندار و رئیس شهر بانی هر کدام جداگانه جریان امر را به تهران گزارش کردیم و از تهران منتظر دستور ماندیم... در جواب تلگراف من از دفتر مخصوص شاه جواب آمد. این جواب با نهایت تفرّ و فحاشی بود.... به من دستور داده شده بود که فوراً عده‌ای نظامی در اختیار استاندار قرار بدهم».

مطبوعی به دلیل سرکوب وحشیانه قیام مسجد گوهر شاد در سال ۱۳۱۸ ش و پس از ارتقا به درجه سرلشکری، فرمانده لشکر سوم تبریز شد و تا شهریور ۱۳۲۰ در این مقام باقی ماند. ایرج مطبوعی ۶ دوره سناتور انتصابی تهران بود و پس از پیروزی انقلاب اسلامی دستگیر و در دادگاه انقلاب اسلامی محاکمه شد. مورد اول اتهام وی «تجهیز دو گردان نظامی از افراد لشکر خراسان در سال ۱۳۱۴ ش و اعزام فرماندهی آنان جهت سرکوبی متحصنین و مخالفین رژیم منفقور پهلوی که برای اعتراض به اعمال خلاف شرع و قانون رضاخان قلدر به مسجد گوهر شاد در حرم مطهر متحصن شده بودند و دستور کشتار آنان بود»، او بنا بر همین موارد اتهامی، محکوم به اعدام و در ۲ مهر ۱۳۵۴ حکم وی اجرا شد.

محمود جم

مامور اجرای قانون کشف حجاب

محمود جم ملقب به مدیر الملک، در سال ۱۲۶۱ خورشیدی، در تبریز متولد شد. پدرش، محمدصادق خواجگان جم، از کارمندان دولت در کرمان بود که به تبریز مهاجرت کرد. محمود جم اهل زد و بند بود و خیلی زود توانست در میان رجال پرنفوذ آن دوران، همراهان و دوستانی بیابد. محمود جم با حمایت تیمورتاش، مدتی به عنوان والی خراسان نیز منصوب شد. محمود جم، بعدها با توصیه رضاخان به وزارت مالیه منصوب شد. او ارتباط بسیار نزدیکی با رضاخان داشت و پسرش فریدون، با شمس، دختر رضاخان ازدواج کرد. محمود جم تا سال ۱۳۱۴ مسئولیت‌های مختلفی داشت. او به فرمان رضاخان برخی از رجال حکومتی را که شاه نسبت به آن‌ها بدگمان شده بود تحت تعقیب قرار می داد و در ازای این نوکری، پس از محمدعلی فروغی، در آذرماه سال ۱۳۱۴، نخست وزیر شد. مهم‌ترین مأموریت او در دوران نخست‌وزیری، اجرای قانون کشف حجاب بود. محمود جم به پاس این خوش خدمتی، در سال ۱۳۱۸، وزیر دربار شد و تا پایان حکومت رضاخان در این پست ماند. او از معدود افرادی است که در فرار رضاخان به سمت جنوب، وی را همراهی می کرد. محمود جم در دوران محمد زاپهلوی، ابتدا مدتی به مصر رفت، اما در سال ۱۳۲۶ دوباره به ایران بازگشت و به وزارت دربار منصوب شد. او تا پایان عمر، سناتور انتصابی شاه بود و سرانجام در سال ۱۳۴۸، در ۸۴ سالگی از دنیا رفت.

مهم‌ترین مأموریت او در دوران

نخست‌وزیری، اجرای قانون کشف

حجاب بود. محمود جم به پاس این

خوش خدمتی، در سال ۱۳۱۸، وزیر

دربار شد و تا پایان حکومت رضاخان

در این پست ماند

فتح... پاکروان

تابع بی چون و چرای

دستورات رضاخان

فتح... پاکروان معروف به «مشیر حضور»، در ۱۲۵۸ شمسی در تبریز متولد شد. پدرش حاج میرزا کاظم خان مشیر لشکر و جدش خان مؤتمن بود. پاکروان پس از تحصیلات مقدماتی، مطابق معمول زمان، برای ادامه تحصیل به فرانسه رفت و دوره مدرسه نظامی سن سیر را به اتمام رساند و به ایران بازگشت. او در اواسط سال ۱۳۱۳ به سمت استانداری خراسان تعیین شد. در سال ۱۳۱۴ که موضوع تغییر کلاه پیش آمد، در مشهد بین پاکروان استاندار و اسدی نایب التولیه اختلاف نظر ایجاد شد. اسدی معتقد بود که در مشهد اجرای کلاه فرنگی جدی گرفته نشود، ولی پاکروان اعتقاد داشت اجرای آن مشکلی ایجاد نخواهد کرد. اسدی به علت نزدیکی به رضا شاه در عقیده خود پافشاری کرد، غافل از این که پاکروان هم مورد توجه شاه و فردی مجری دستورات او بود. سرانجام در اثر اجرای طرح کلاه، وقایعی در مشهد رخ داد و قیام مسجد گوهر شاد به وجود آمد که عده زیادی از مردم مشهد و زوار شهید شدند و پس از رسیدگی، محرک واقعه را اسدی تشخیص دادند که محاکمه و اعدام شد.

پس از اعدام اسدی، امور نیابت تولیت نیز به عهده پاکروان قرار گرفت. او تا سال ۱۳۲۰ و اشغال ایران توسط متفقین در این سمت باقی ماند. پاکروان مجری بی چون و چرای دستورات رضاخان بود. او حاضر نشد پیام آیت... سید حسین قمی را به شاه برساند، چرا که ویژگی‌های شخصیت رضاخان را می شناخت و می دانست که بقایش به اطاعت محض از دیکتاتور وابسته است. او پس از شهریور ۱۳۲۰، به علت قتل اسدی و همکاری در به شهادت رساندن شهید مدرس، مدتی به زندان افتاد، اما مانند بسیاری از ایادی رضاخان از زندان آزاد و به سفارت ایران در ایتالیا منصوب شد. در دوره پانزدهم مجلس شورای ملی، مدتی موضوع نخست‌وزیر شدن او مطرح بود، اما عمرش کفاف رسیدن به این پست را نداد و در سال ۱۳۳۰، در گذشت. پسر فتح... پاکروان حسن پاکروان، مدتی رئیس دستگاه مخوف ساواک بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی بازداشت و اعدام شد.